

ضرورت بازنگری طبقه‌بندی کتب کودکان و نوجوانان از منظر صاحب نظران

تهمینه شاوردی: دانشیار گروه جامعه‌شناسی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات اجتماعی جهاددانشگاهی. shaverdi@acecr.ac.ir

چکیده

زمینه و هدف: هدف از انجام این پژوهش شناخت وضعیت موجود طبقه‌بندی کتب غیردرسی کودکان و نوجوانان در ایران و کسب نظر صاحب‌نظران در خصوص چگونگی بازنگری در طبقه‌بندی این کتب می‌باشد.

روش: در این بررسی از روش کیفی استفاده شده است. ابزار تحقیق پرسشنامه محقق ساخته می‌باشد که بر مبنای اهداف تحقیق تدوین شده است. روش جمع‌آوری اطلاعات مصاحبه باز بر مبنای محورهای تعیین در پرسشنامه می‌باشد. جامعه آماری شامل ۱۳ نفر از نویسندگان، منتقدین، مترجمین کتب کودکان و نوجوانان می‌باشد که با استفاده از روش گلوله برفی انتخاب شده‌اند. نحوه تحلیل داده‌ها بر مبنای روش SWOT می‌باشد.

یافته‌ها: یافته بیانگر این است که صاحب‌نظران در حوزه ادبیات کودکان و نوجوانان در چهار محور نقاط مثبت، نقاط منفی، فرصت‌ها و تهدید به نکاتی اشاره داشته‌اند. آنان بر این نظرند که امروزه استفاده از طبقه‌بندی سنی نمی‌تواند پاسخگوی نیاز این قشر سنی باشد. همچنین استفاده از رویکردهای روان‌شناختی و تربیتی بدون در نظر گرفتن ابعاد اجتماعی رشد کودکان و نوجوانان نمی‌تواند مبنای مناسبی برای تعیین طبقه‌بندی کتب باشد.

نتیجه‌گیری: نتایج به‌دست‌آمده بیانگر این است که گرچه رویکرد حاکم بر نظرات مطرح‌شده، موافق با محدودیت سنی برای کودکان و نوجوانان برای استفاده از کتاب نیست، لکن برای استفاده از کتب ملاحظاتی را در نظر دارد و موافق با استفاده کودکان و نوجوانان از کتاب تحت شرایطی خاص می‌باشد. در این خصوص می‌توان از تعیین کف سنی، توجه به ویژگی‌های فرهنگی و اجتماعی، توجه به دانش به‌روز کودکان و نوجوانان، لحاظ نمودن نظرات این دو قشر در طبقه‌بندی کتب نام برد.

کلیدواژه‌ها: طبقه‌بندی، کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، کتاب، کودکان، نوجوانان.

دریافت:
۶ آذر ۱۳۹۴
ویرایش:
۱۴ بهمن ۱۳۹۴
پذیرش:
۱۱ اسفند ۱۳۹۴

مقدمه

عصر حاضر عصر اطلاعات نامیده شده است و بر این مبنای بهره‌گیری از منابع گوناگون اطلاعاتی می‌تواند نیازهای آدمی را در این زمینه پاسخگو باشد. طبق ماده ۱۷ کنوانسیون حقوق کودک، کشورهای طرف کنوانسیون به عملکرد مهم رسانه‌های گروهی واقف بوده و دسترسی کودک به اطلاعات و مطالب از منابع گوناگون و بین‌المللی، خصوصاً مواردی که مربوط به اعتلای رفاه اجتماعی، معنوی یا اخلاقی و بهداشت جسمی و روحی وی می‌شود را تضمین می‌کنند. در این راستا، کشورها اقداماتی را به عمل خواهند آورد که از آن جمله می‌توان به "تشویق رسانه‌های گروهی به انتشار اطلاعات و مطالبی که برای کودک استفاده‌های اجتماعی و فرهنگی داشته باشد" نیز می‌توان نام برد.

توجه به مصرف فرهنگی جامعه امری است که در برنامه‌ریزی فرهنگی هر کشور جایگاه خاصی را به خود اختصاص داده است. گرچه محصولات فرهنگی حیطه گسترده‌ای را به خود اختصاص داده است لکن به نظر می‌رسد کتب از جایگاه خاصی در میان سایر محصولات

برخوردارند. این امر آنگاه برجسته‌تر می‌نماید که بخواهیم از منظر متولیان ادبیات کودکان و نوجوانان به ضرورت آن بنگریم و نیازهای این دو قشر جمعیتی را برنامه‌ریزی نماییم. آمار موجود بیانگر این است جمعیت ایران در سال ۱۳۹۰، ۷۵۱۴۹۶۶۹ نفر بوده است، ضمن اینکه ۲۴۱۶۸۲۱ نفر آنان یعنی حدود ۳۰ درصد این جمعیت را سنین ۰ تا ۱۹ سال به خود اختصاص داده‌اند (مرکز آمار ایران). این امر بیانگر اهمیتی است که باید برای این گروه‌های سنی در برنامه‌ریزی‌ها و سیاست‌گذاری‌ها قائل شد. توجه به محصولات فرهنگی از جمله کتاب با در نظر گرفتن نیاز آن‌ها می‌تواند در رأس برنامه‌های مطالعاتی قرار گیرد. بدیهی است که هر دسته از محصولات فرهنگی در نوع متعلق به گروه سنی خاصی است.

در این میان طبقه‌بندی کتب کودکان و نوجوانان نقشی مؤثری در راهنمایی مربیان، کتابداران، والدین و کودکان و نوجوانان در انتخاب کتاب مناسب دارد. گرچه نظام آموزش و پرورش به عنوان یک نهاد رسمی مسئولیت انتقال اطلاعات و دانش را در همه زمینه‌ها به کودکان و نوجوانان به عهده

سنی «الف» (آمدگی و سال اول دبستان)، گروه سنی «ب»: (سال‌های دوم و سوم دبستان)، گروه سنی «ج» (سال‌های چهارم، پنجم و ششم دبستان)، گروه سنی «د» (هفتم و هشتم و نهم دبیرستان)، گروه سنی «ه»: (دهم و یازدهم و دوازدهم دبیرستان).

مخالفین با این شیوه به دلیل اینکه گروه‌های سنی پیش از آمادگی در این طبقه‌بندی منظور نشده‌اند، این طبقه‌بندی را کاربردی نمی‌دانند (خبرگزاری برنا، ۹۰/۳/۲۴).

مخالفین طبقه‌بندی کتب کودکان و نوجوانان معتقدند که عرصه ادبیات و هنر عرصه آزادی و اختیار است و کودکان و نوجوانان نیز ((بخشی از بشریت هستند و ادبیات آن‌ها نیز بخشی از ادبیات است)). بدین ترتیب هر خطی که بخواند کودکان و یا کتاب‌های آن‌ها را مجزا کند خطی مصنوعی خواهد بود پیروان این نظریه معتقدند که محدودیت در قدرت درک و خواندن، محدودیت در تجربه و محدودیت در توان تمرکز حواس در کودکان و نوجوانان واقعیت‌های غیرقابل‌انکار است. ولی در هنگام گزینش آثار برای گروه‌های سنی باید مورد نظر باشد نه در هنگام خلق اثر، زیرا خلق ادبی روندی است که تابع نوعی جوشش درونی است. لذا تأکید دارند که "نوشتن برای کودکان باید با همان معیاری داوری شود که نوشتن برای بزرگسالان". عدم به‌کارگیری همان معیار انتقادی برای ادبیات کودکان به آن معنی است که بگوییم ادبیات کودکان نسبت به ادبیات بزرگسالان فروتر و کم‌ارج تر است. (هانت: ۲۳).

با توجه به آنچه اشاره شده پژوهش حاضر با طرح این سؤال که طبقه‌بندی کتب کودکان و نوجوانان چه مزایا یا معایبی دارد در پی رسیدن به این اهداف است: ۱. آگاهی از نظرات متولیان ادبیات کودکان و نوجوانان نسبت به طبقه‌بندی کتب ۲. آگاهی از نقاط مثبت، منفی، فرصت‌ها و تهدیدهای استفاده از طبقه‌بندی در کتب کودکان و نوجوانان برای دستیابی به هدف اول این مقاله، نگاهی به سازمان‌ها و مؤسسات و برخی ناشرین ادبیات کودکان و نوجوان داریم:

با وجود طبقه‌بندی‌هایی که بر مبنای بررسی‌های مقدماتی نشان داد تاکنون هیچ‌گونه پژوهشی که ارتباط مستقیمی با موضوع این پژوهش داشته باشد در ایران انجام نشده است و مطالعاتی که در این حوزه انجام شده است ضرورت بازنگری در طبقه‌بندی و یا اصول اهمیت طبقه‌بندی را مدنظر قرار نداده‌اند. مؤلفینی که به رده‌بندی کودکان و نوجوانان توجه داشته‌اند، باهدف شناخت گرایش‌های موضوعی کتاب‌های داستانی کودکان و نوجوانان به این حوزه ورود داشته‌اند و

دارد، لکن این دو گروه سنی همچون سایر اقشار اجتماعی بسیاری از مهارت‌های زندگی را از طریق منابع غیررسمی همچون کتب غیردرسی کسب می‌کنند. منابعی که حتی قبل از ورود به آموزش رسمی با آن تعامل دارند. برخلاف کتب درسی که محتوای بر مبنای اهداف آموزش و پرورش و اصول خاصی بر یادگیری به صورت هماهنگ طبقه‌بندی و تدوین می‌شوند، طبقه‌بندی کتب غیردرسی متولی خاصی نداشته و این امر باعث شده ناشرین این کتب با استفاده از رویکردهای مختلف نظری به طبقه‌بندی این کتب اقدام نمایند.

یکی از این طبقه‌بندی‌ها، تفکیک گروه سنی است. موافقین طبقه‌بندی سنی معتقدند: برای بحث درباره معیارهای کتاب‌های مناسب کودکان در درجه اول باید گروه‌بندی سنی را در نظر بگیریم و توجه نماییم که گروه هدف و مخاطبی که برای آن‌ها کتاب می‌نویسیم و یا تهیه می‌کنیم در چه گروه سنی قرار دارند تا بتوانیم برای هر گروه سنی با توجه به نیازهایشان معیارهایی را مشخص کنیم.

ضرورت توجه به طبقه‌بندی کتب کودکان و نوجوانان باعث شده که روش‌های مختلفی برای این شیوه پیشنهاد نمایند که از رویکردهای مختلف و با توجه به نیازهای فکری این قشر طراحی شده است. در مجموع دو رویکرد نسبت به طبقه‌بندی کتب کودکان و نوجوانان وجود دارد از یک نگاه طبقه‌بندی کتب کودکان و نوجوانان ضروری است و نگاهی دیگر که مخالف با هرگونه محدودیت برای این دو قشر می‌باشد، با هرگونه طبقه‌بندی کتاب این قشر مخالفاند:

موافقین طبقه‌بندی کتب کودکان و نوجوانان اعتقاد دارند کودکان و نوجوانان دارای محدودیت‌های حسی، عاطفی، ذهنی، روانی، عقلی و تجربی هستند و همین دلیل به آثاری خاص خود نیاز دارند و این آثار باید برای آن‌ها و با توجه به این ویژگی‌ها پدید آید و در روند پدیداری این آثار اراده و میل نویسندگان بر خلاقیت‌های ذهنی بی‌قید و شرط می‌چربد. گرچه این گروه، ارزش‌های زیبایی‌شناختی را نفی نمی‌کنند، ولی آن‌ها را در چارچوب قالب‌های از قبل تعیین شده و کنترل شده می‌پذیرند. در این نظریه، ادبیات وسیله‌ای برای تأثیرگذاری و هدایت و راهنمایی کودکان و انتقال آموزه‌های اخلاقی و اجتماعی به آن‌هاست (هانت، ۱۳۷۵: ۲۲). موافقین طبقه‌بندی کتب را از بر حسب سنین، جنسیت یا گروه‌های تحصیلی تفکیک کرده‌اند. مانند کانون پرورش کودکان و نوجوانان که کتاب‌های خود را بر اساس گروه‌های تحصیلی تفکیک و تقسیم کرده است. مانند: گروه

نوجوانان می‌باشند. در این طرح نامه صرفاً به این سازمان‌ها اشاره خواهد شد و بررسی کامل اهداف و استدلال این رویکرد در گزارش اصلی انجام خواهد شد. برخی از این سازمان‌ها عبارت‌اند از:

انجمن کتابخانه حرفه‌ای^۱: این سازمان از هدف "نه"، به محرومیت سنی "حمایت می‌کند و اعتقاد دارد که محرومیت سنی به مطالعه کتاب کمکی نمی‌کند و استعداد مضر بودن به لذت بردن از کتاب خواندن ارجحیت پیدا می‌کند. آن‌ها معتقدند که کودکان و نوجوانان در سن‌های مختلف پرورش پیدا می‌کنند. کتاب‌ها می‌تواند باعث شود افراد فکر کنند کتابی که واقعاً مخصوص گروه سنی آن‌هاست در واقع برای آن‌ها خیلی کودکانه است در نتیجه از خواندن کلاً منصرف می‌شوند. همچنین فردی با اعتمادبه‌نفس قوی (خواننده کتاب) ممکن است فکر کند که کتابی که در واقع برای توان خواندن او مناسب است خیلی از گروه سنی او بالاتر است. تجربه‌های خواندن شخصی نشان می‌دهد که کودکان و نوجوانان چیزی را که موردنیازشان است از کتاب برداشت می‌کنند و خیل کتاب‌ها می‌توانند به صورت‌های مختلف خوانده شوند. والدین و سایرین که در مورد کتاب مناسب برای کودک یا نوجوان مطمئن نیستند از کتاب‌فروش‌ها و کتابدارها که به نظرشان تجربه و دانش بیشتری در این خصوص دارند می‌خواهند که کتاب مناسب را به آن‌ها معرفی کند. مهم‌تر این است اینکه بایستی نیازها و نظرات هر کودک در کتابخانه‌ها، کتاب‌فروشی‌ها و توسط معلمان هماهنگ با روند تحصیلی بدون اعمال یک سیستم محدودیت (که انعطاف نداشته باشد یا مبهم باشد) در نظر گرفته شود.

انجمن کودکان ارشد و کتابخانه‌های تحصیلی^۲:

این سازمان شامل یک کمیته ملی و ۱۱ کمیته منطقه‌ای می‌باشد. از جمله اهداف آن می‌توان به این موارد اشاره داشت: ۱. ترویج خدمات کتابخانه‌ای برای کودکان و نوجوانان، ۲. گسترش بحث و تبادل نظر ایده‌ها از طریق آموزش و ادامه توسعه حرفه، ۳. ایجاد تفاهم‌نامه در زمینه سیاست‌ها و استراتژی‌های برای توسعه خدمات حمایتی، ۴. انتخاب و انتشار اطلاعات برای حمایت از دانش و مهارت‌ها و خدمات پیشرفته کتابخانه‌ها برای کودکان و نوجوانان. این سازمان با طبقه‌بندی کتب کودکان و نوجوانان بدون مشورت

عمدتاً مطالعات خود را بر میزان استفاده این دو قشر از کتاب‌های مختلف با موضوعات مختلف مصروف داشته‌اند. اما برخی از مؤسسات چاپ و نشر کتب کودکان و نوجوانان در این حوزه، با دغدغه طبقه‌بندی کتب کودکان و نوجوانان هم در ایران و هم در سایر کشورها تشکیل شده‌اند. در ایران می‌تواند به کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان اشاره داشت. از کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان به عنوان یکی از مراکزی که از تجارب قابل‌توجهی در این زمینه برخوردار است می‌توان نام برد. کانون پرورش فکری استانداردهای جدیدی برای ادبیات کودکان و نوجوانان به جامعه ایرانی معرفی کرد که توسط بسیاری از ناشران دیگر دنبال شد. طبق الگوی بین‌المللی و آنچه کانون پرورش فکری برای گروه سنی تعریف کرده است کودکان بین ۱ تا ۶ سالگی، از ابتدای دبستان تا پنجم دبستان یک گروه محسوب می‌شوند و از پنجم دبستان تا پایان دوره راهنمایی یک گروه سنی را تشکیل می‌دهند اما با این حال شاخص‌ها برای هر گروه تفکیک نشده است (خبر آنلاین، ۸۹/۲/۲۵). این گروه‌بندی سپس تغییر کرد. از دیگر مؤسسات می‌توان از موسسه کتابک نام برد. این موسسه برآیند کار کوشندگان و دست‌اندرکاران شورای کتاب کودک، موسسه پژوهشی تاریخ ادبیات کودکان و خانه کتابدار کودک و نوجوان و ترویج خواندن است. نهاد کتابک با این هدف طراحی شده است که راهنما و ترویج کننده مواد خواندنی مناسب برای کودکان فارسی زبان باشد و محتواهای وابسته به این موضوع را در اختیار مادران و پدران، آموزگاران، مربیان، کتابداران و مروجان قرار دهد. از نظر این موسسه هر کودک منحصر به فرد است و به همین گونه هر کتاب نیز منحصر به فرد است. این موسسه اعتقاد دارد که قضاوت دقیق در مورد مناسب بودن کتاب برای یک سن امکان‌پذیر نیست و خطرناک‌تر از بی‌فایده بودن است. کودکان حتی بعضاً به خاطر کتاب موردعلاقه خود در رده پایین‌تر را به دلیل احساس خجالت از انگ کودک بودن کنار می‌گذارند.

سازمان زربد نیز یکی از سازمان‌های فعال در حوزه تدوین و انتشار کتب از جمله کتب و نیز سرگرمی‌های کودکان و نوجوانان فعالیت دارد سازمان زربد است. این سازمان طبقه‌بندی کتب کودکان و نوجوانان را به این شکل انجام داده است: نونهالان: گروه سنی ۰ تا ۲ سال، خردسالان: گروه سنی ۳ تا ۶ سال، نیمه اول کودکی: گروه سنی ۷ تا ۹ سال، نیمه دوم کودکی: گروه سنی ۱۰ تا ۱۲ سال، نوجوانان: ۱۳ سال و بالاتر، سازمان‌ها مختلفی در جهان وجود دارد که برخی مخالف و برخی موافق رده‌بندی کتب کودکان و

¹ Chartered Institute of Library and Information Professionals (C.I.L.I.P)

² Association of Senior Children's and Education Librarians (AS-CEL)

شوند که مطالعه کنند اما با محدودیت کردن کتاب‌ها، ما دسترسی به خواننده خود را که سعی به جذب او به مطالعه داشتیم کم کرده‌ایم. لذت بردن از کتاب خیلی ضروری‌تر از مطالعه کتاب می‌باشد. یک کتاب خوب دوست کودک است و بعضی وقت‌ها ما را به یک مکان امن و راحت‌تر می‌برد. ضمن اینکه بعضی وقت‌ها با ما به نوعی رقابت می‌کند و با دادن نظر جدید تفکر و یا فهم ما در مورد جهان می‌آزماید.³ از سوی دیگر این نگرانی وجود دارد که ناشرینی که این کمپین را رهبری می‌کنند انتخاب کودکان در گروه‌های سنی پایین را نادیده بگیرند. این امر خطر منزوی کردن کودکان را به دنبال دارد. آن‌هایی را که اعتمادبه‌نفس کمتری دارند یا از نظر احساسی پیشرفت کرده‌اند ناامید می‌کند. محدود کردن استعدادها و هدف‌های خوانندگان را به دنبال دارد. از نظر این سازمان تنها موضوع مناسب برای راهنمایی داستان‌های تخیلی است که موضوع آن‌ها برای خوانندگان کم سن تر مناسب نمی‌باشد. تجربه این کمپین نشان داده است که کتاب‌فروش‌ها یا کتابدار هم نقش مهم‌تری در انتخاب کتاب برای کودکان و نوجوانان می‌توانند داشته باشند. یک کتاب‌فروش یا کتابدار خوب خلاقانه کتاب‌ها را طبقه‌بندی کرده و به نمایش می‌گذارد تا خواننده بتواند خود انتخاب کند.

مجمع ملی نویسندگان در آموزش و پرورش⁴: بیش از هزار نفر از ناشرین کودک اعتقاد دارند که نمی‌خواهند که دسترسی به اثر آن‌ها محدود باشد و اعتقاد دارند که این محدودیت‌ها یک سرویس منفی برای همه خوانندگان از همه سنین محسوب می‌شود. تمام اعضا مجمع ملی نویسندگان در آموزش و پرورش در پخش اثر نویسنده و محصولات و کتاب‌های آن‌ها با خوانندگان و نویسندگان کلیه سنین همکاری دارند. هدف از این کار آگاهی میزان تأثیرگذاری بر جوانان به عنوان نویسندگان خلاق که طیفی وسیع از ادبیات بر این اساس مجمع تمام طرح‌های مرتبط با محدودیت سنی را رد می‌کند. مجمع این اعلامیه را در جلسه سالانه خود در نوامبر ۲۰۰۸ ثبت کرده است.

در مجموع مؤسسات یادشده با حوزه کاری گسترده توانسته اند گام‌های بلندی در جهت مقابله با محدود کردن سنی کودکان و نوجوانان برای مطالعات کتب بردارند. با این وجود زاویه نگاه هر یک از این مؤسسات و شیوه‌هایی که برای مشروط کردن و نه محدود کردن بعضاً پیشنهاد داده‌اند نشان می‌دهد قابل تأمل و بررسی است.

با کتابخانه‌ها به خصوص در مراحل اولیه آن مخالف است. این انجمن تمایل به درک و شناخت بیشتر در مورد تحقیقاتی دارد که پیشنهاد طبقه‌بندی کتب کودکان و نوجوانان ارائه داده‌اند. اینکه توسط چه کسی پیشنهاد اولیه ارائه شده و دقیقاً چه سؤالاتی مطرح شده است. آن‌ها معتقدند همه به عنوان یک خواننده پرورش یافته‌ایم و اینکه چه بخوانیم. این دید خواننده را به عنوان یک عمل خلاقانه تقویت می‌کند و میان او و نوشته‌هایش ارتباط برقرار می‌کند. کودکان مسائلی بیشتر و کمتر از سن خود می‌خوانند و همیشه ارتباط مستقیمی بین سن آن‌ها و آنچه می‌خوانند وجود ندارد. کودکان می‌توانند مطالبی بالاتر از سطح سنی (که به نظر می‌آیند) بخوانند به شرط اینکه برای آن‌ها تحریک‌کننده نباشد. کودکان و نوجوانان زمانی به شوق می‌آیند که مانند یک خواننده، مستقل از آنچه برای آن‌ها از قبل تعیین شده است مطالعه کنند و بتوانند درباره آنچه خوانده‌اند تصمیم بگیرند. اگر بخواهیم کمکی به آن‌ها بکنیم باید "نظر والدین و سرپرستان آن‌ها در انتخاب کتاب برای آنان" کم‌رنگ شود.

مجمع کتابخانه مدارس⁵: این مجمع ذکر محدودیت سنی (طبقه‌بندی سنی) را به صورت برجسته بر روی کتب کودکان و نوجوانان تحت شروطی قبول دارد. بر این اساس کتاب داران مسئولیت سخت و سنگینی را باید به عهده بگیرند. آنان باید با استفاده از تجارب خود و ممارست‌های فراوان به کودکان و نوجوانان اجازه دهند که کتاب خود را با آزادی انتخاب کنند. زیرا والدین و سایر بزرگسالان وقتی محدودیت سنی را روی کتاب می‌بینند اظهار می‌کنند که این کتاب خیلی کودکانه است یا برعکس. این یک مانع برای کودکان و نوجوانان است تا بتوانند از کتاب‌هایی که در یک مقطع از زندگی خود به آن‌ها نیازمندند محروم شوند. آن‌ها از ناشرین می‌خواهند که در انتخاب خود تجدیدنظر کرده و کتاب را برای کودکان و نوجوانان محدود نکنند، درعین حال خریدار را راهنمایی و در انتخاب کتاب به آن‌ها مشورت بدهند.

مجمع ملی سابق کودکان استثنایی⁴: این سازمان نیز از "نه! به محدودیت سنی" حمایت می‌کند. این سازمان اعتقاد دارد که: "محدودیت سنی کتاب‌ها به کودکان و نوجوانان کمکی نمی‌کند و مانع تشویق آن‌ها به کتاب‌خوانی لذت‌بخش می‌شود. تمام کودکان و نوجوانان باید تشویق

3. The School Library Association (SLA)

4. National Association for Special Educational Needs (NASEM)

5 National Association of Writers in Education (NAWE)

روش

با توجه به اهداف طرح، در این پژوهش از روش کیفی استفاده شده است. برای جمع‌آوری اطلاعات از فن مصاحبه نیمه ساختاریافته استفاده شده است. پرسشنامه شامل ۵ سؤال محوری بوده است. در عین حال برای پاسخگو این فرصت فراهم شد تا نظرات خود را آزادانه پیرامون محورهای تعیین شده بیان نماید. این محورها بر مبنای اهداف تحقیق تدوین شده است. جامعه آماری شامل ۱۳ نفر از نویسندگان، منتقدین، مترجمین کتب کودکان و نوجوانان می‌باشد که با استفاده از روش گلوله برفی انتخاب شده‌اند. بر این اساس در مرحله اول با راهنمایی کانون پرورش کودکان و نوجوانان ابتدا سه نفر از افراد صاحب‌نظر در حوزه ادبیات کودکان و نوجوانان انتخاب شدند و سپس ضمن مصاحبه با آن‌ها، از آن‌ها خواسته شد که هر کدام از پاسخگویان دو نفر صاحب‌نظر در این حوزه را معرفی نمایند.

بر این اساس می‌بایست صاحب‌نظران که در این حوزه حداقل ۵ اثر به صورت پژوه، تدوین کتاب، نقد آثار، ... در زمینه کودک و نوجوانان منتشر کرده باشند.

به همین ترتیب در مرحله دوم نیز از اساتید درخواست شد که هر یک دو نفر را در این حوزه معرفی نمایند که نهایتاً با حذف افراد مشترک تعداد مجموعاً به ۱۳ نفر در هر دو حوزه محدود شد. اسامی صاحب‌نظران بر حسب حروف الفبا به شرح زیر می‌باشد:

شهلا، افتخاری، شهرام اقبال زاده، معصومه انصاریان، زهره پربرخ، سحر ترهنده، فروغ جمالی، مصطفی رحماندوست، علی اصغر سید آبادی، حسین شیخ الاسلامی، ژاله فروهر، فاطمه مرتضایی فردی، ناهید معتمدی، رویا مکتبی

تحلیل نتایج به استفاده از روش تحلیل راهبردی انجام پذیرفته است. همچنین برای تحلیل مصاحبه‌ها از روش SWOT استفاده شده است. روش تحلیل راهبردی (SWOT) به توصیه مکتب پیش‌تدبیری و برای شناسایی و تدوین راهبردهای بهینه برای اقدام‌ها یا سازمان‌ها به کار می‌رود.

یافته‌ها

نظرات مطرح شده در مصاحبه‌های انجام شده را می‌توان در چهار سطح دسته‌بندی کرد: فرصت‌ها، تهدیدها، نقاط مثبت و نقاط منفی.

آشنا عدم لحاظ شدن تفاوت‌های فرهنگی و جغرافیایی در طبقه‌بندی کتب

حوزه‌های هنری و ادبی مرزبندی مشکل است. همان‌گونه که یافته‌ها نشان می‌دهد، پاسخگویان بیشتر به نقاط ضعف و تهدیدهای روش طبقه‌بندی اشاره داشته‌اند. با توجه به شیوه تحلیل داده‌ها، نقاط ضعف می‌بایست تحت کنترل بوده تا تبدیل به نقاط قوت شوند. نقاط قوت باید با فرصت‌های بیرونی همسو گردند. تهدیدها می‌بایست تبدیل به فرصت‌ها شوند.

در مجموع از نظر صاحب‌نظران طبقه‌بندی کتب کودکان و نوجوانان فرصت‌ها و تهدیدهایی را به همراه دارد. لذا نمی‌توان به صراحت اظهار داشت که این طبقه‌بندی کاملاً ناکارآمد بوده است. اما می‌توان اذعان داشت که این شیوه نتوانسته کاملاً نیازهای فکری و ذهنی کودکان و نوجوانان را پاسخگو باشد. لذا در پاسخ به این سؤال که طبقه‌بندی چه فرصت‌هایی را برای کودکان و نوجوانان ایجاد کرده است.

بحث و نتیجه‌گیری

اکثریت قریب به اتفاق کارشناسان و صاحب‌نظران حوزه کتاب کودک و نوجوان رده‌بندی کنونی را برای کودکان و نوجوانان عصر حاضر کافی و کارآمد نمی‌دانند. از نظر آن‌ها طبقه‌بندی گروه‌های سنی با توجه به رویکرد پیژده در بستر زمانی خود یعنی سال ۱۳۴۶ و مدتی پس از آن می‌توانست تأثیرگذار باشد و باعث ایجاد این فرهنگ در میان خانواده‌هایی باشد که فرهنگ کتاب‌خوانی در میان آن‌ها رواج داشته است اما در حال حاضر از منظر اکثر صاحب‌نظران ادبیات کودک و نوجوان این طبقه‌بندی قابل استناد نمی‌باشد. از مهم‌ترین نکاتی که توسط صاحب‌نظران در حوزه کتب کودک و نوجوانان بیان شده است می‌توان به موارد زیر اشاره داشت:

نگاه توده‌ای به کودکان و نوجوانان: مهم‌ترین آسیب و اشکال اساسی در رده‌بندی گروه‌های سنی "نگاه توده‌ای" به مخاطب است که باعث می‌شود تفاوت‌های فردی کودکان و نوجوانان نادیده گرفته شود. حال آنکه قدرت ذهنی و درک این قشر نسبت به نسل‌های قبل بسیار متفاوت شده است. صاحب‌نظران مسائل تربیتی این مسئله را این‌گونه تبیین می‌کنند که رده‌بندی موجود، یک طبقه‌بندی قدیمی و مبتنی بر شکلی از شیوه تربیتی است که در حال حاضر منسوخ شده است و به همین دلیل بازبینی و بازنگری در این طبقه‌بندی ضرورت دارد. از نظر آن‌ها رویکرد غالب در جهان کنونی بر مبنای نظر اریکسون (که از نظر وی یادگیری در بزرگسالی نیز ادامه دارد) و مهم‌تر از او نظرات ویگوتسکی است که با

بچه‌های پیش از دبستان اطلاق می‌شود. زمانی که این تقسیم‌بندی انجام شد، چیزی به اسم ادبیات پیش‌دبستانی یا ادبیات خردسالان در ایران وجود نداشت، لذا یک گروه سنی الف برای همه پیش‌دبستانی‌ها شکل گرفت. درحالی‌که متخصصان و دست‌اندرکاران کتاب کودک، امروز گروه پیش‌دبستانی را به سه دسته تقسیم می‌کنند: گروه نوزاد صفر تا ۲ سالگی، خردسال ۲ تا ۴ سالگی و پیش‌دبستانی ۴ تا ۶ سالگی. تفکیک کرده‌اند که ویژگی‌هایشان باهم متفاوت است. بنابراین خلاصه کردن کل آن‌ها به یک گروه سنی بسیار بزرگ به نام الف از نظر انتخاب کتاب بسیار دشوار و غیرعلمی است.

عدم وضوح مرزبندی: مسئله دیگر عدم وضوح مرزبندی میان گروه‌های سنی است. مخاطبان عام نمی‌توانند درک صحیحی از این مرزبندی داشته باشند. مثلاً در یک طبقه‌بندی، گروه سنی الف پیش از دبستان و سال اول را شامل می‌شود که هنوز کودک در مدرسه نمی‌تواند بخواند. یا مثلاً گروه سنی "د" که طیف آن هم بسیار وسیع است (کل دبیرستان). درحالی‌که دبیرستان از سن ۱۴ سالگی شروع می‌شود تا سن ۱۸ سالگی. بچه‌ها در این دوران در سن بلوغ هستند و باهم بسیار متفاوت می‌باشند؛ یعنی یک نوجوان ۱۴ - ۱۳ ساله را نمی‌توان با یک نوجوان ۱۷ ساله مقایسه کرد.

ناهماهنگی میان طبقه‌بندی‌های مختلف: در ارائه گروه‌بندی سنی از منظر دست‌اندرکاران امر، آشفتگی وجود دارد و از یک استاندارد یکسان پیروی نمی‌شود. گرچه کانون، بنیان‌گذار گروه‌بندی سنی بوده و هنوز به عنوان یکی از معتبرترین نهادهای مرتبط در این زمینه است. اما علاوه بر آن همچنین چند ناشر اقدام به گروه‌بندی سنی کرده‌اند که با طبقه‌بندی کانون بسیار متفاوت است. مضافاً اینکه کتابخانه ملی هم گاهی گروه‌بندی سنی درج می‌کند. لذا نوعی آشفتگی به وجود آمده است. حتی بعضاً این تقسیم‌بندی‌ها غیر کارشناسی است. این نوع تفاوت سبب به هم‌ریختگی در شناخت کتاب‌ها می‌شود. لذا به لحاظ این که معیارهای ناشرین با معیارهای قابل قبول در کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان و شورای کتاب متفاوت است، مشکلاتی را در پی دارد.

همان‌گونه که اشاره شد صاحب‌نظران در حوزه ادبیات کودکان و نوجوانان در این پژوهش نظرات خود را در ۴ محور نقاط مثبت، نقاط منفی، فرصت‌ها و تهدیدهای که طبقه‌بندی کتب

نگاه اجتماعی رفتار و نیازهای کودک و نوجوان امروز را تحلیل می‌کند. تفاوت نظرات پیاژه با ویگوتسکی در این است که پیاژه نگاه فردی و روان‌شناختی به مراحل رشد دارد، درحالی‌که ویگوتسکی تأثیرات اجتماع را در رفتار و منش و همچنین شکل‌گیری ذهن و زبان فرد مؤثر می‌داند، وی از بدو تولد کودک را موجود اجتماعی می‌داند که ذهن و زبانش را جامعه شکل می‌دهد. فرهنگ هر جامعه تعیین می‌کند که وی چه قدر رشد ذهنی داشته باشد، لذا تعاریف به‌شدت در مورد کودک تغییر یافته است. یعنی هر چه واژگان یک بچه بیشتر باشد، جهان وی نیز بزرگ‌تر است. پس ما نمی‌توان با گروه‌بندی کتاب، مخاطب (کودک) را محدود کرد. گروه سنی را پایگاه طبقاتی - فرهنگی و سطح آگاهی تاریخی - اجتماعی تعیین می‌کند. هر چه قدر سطح فرهنگ بالاتر باشد گروه مخاطبان ذهنی‌شان پیچیده‌تر، علمی‌تر و پذیرای آثار ادبی سطح بالاتر می‌شوند.

عدم توجه به شرایط اجتماعی: نوع نگاه مخاطب، با توجه به شرایط اجتماعی متفاوت می‌شود. بسته به این که در چه خانواده‌ای با چه فرهنگی و چه پایگاه اقتصادی - اجتماعی متولد شده و رشد کند، چارچوب ذهنی آن‌ها نیز شکل می‌گیرد. طبقه‌بندی را نمی‌توان به‌گونه‌ای ثابت و برای همه نسل‌ها تبیین کرد. این امر به خصوص در جامعه‌ای همچون کشور ما که تنوع فرهنگی گسترده‌ای برخوردار است امکان‌پذیر نیست. از سوی دیگر، امروزه با گسترده‌گی وسایل ارتباط جمعی و رسانه‌ها، تحولات فرهنگی در روستاهای دورافتاده نیز به وقوع پیوسته و به تبع آن کودکان و نوجوانان روستایی نیز همچون نسل پیشین خود نمی‌اندیشند و نیازها و خواسته‌هایشان با آن‌ها کاملاً متفاوت است.

عدم توجه به ویژگی‌های کیفی کودکان: از دیگر مباحث قابل توجهی که در رده‌بندی گروه سنی باید موردتوجه قرار گیرد، این است که بعضی ویژگی‌های کودکان و نوجوانان، ویژگی‌های کیفی هستند و نه سنی. ممکن است در سنین مختلفی در کودکان مختلف حضور و ظهور داشته باشند، و شدید و یا کم‌رنگ شوند. لذا نظام طبقه‌بندی گروه‌های سنی این ویژگی‌ها را نادیده می‌گیرند.

علاوه بر مسائل موجود در گروه‌بندی سنی به‌طور عام در محدوده خاص گروه‌های سنی به ویژه در گروه سنی الف مشکلات خاصی وجود دارد. به‌طور مثال گروه سنی الف به

کودکان و نوجوانان به دنبال داشته است اشاره داشته‌اند. ۱۱. گروه الف به ۶ ساله (بلند خوانی) و ۷-۸ ساله (خودشان بخوانند) تفکیک شوند.

۱۲. شناخت کودک ارجح‌تر مسائل بومی در نظر گرفته شود.

۱۳. به جای بررسی سنی، بررسی محتوایی انجام شود و چکیده کتاب ذکر شود.

۱۴. کف سنی برای مخاطبین تعیین شود

۱۵. فضایی ایجاد شود که خود کودک گروه سنی را تعیین کند.

۱۶. کسانی که کتب را رده‌بندی می‌کنند باید در تمام حوزه‌ها تخصص داشته باشند.

۱۷. باید بر اساس حوزه‌های اجتماعی رده‌بندی انجام پذیرد.

۱۸. تفاوت جنسیتی نیز باید لحاظ شود.

۱۹. تفاوت مذهبی (شیعه، سنی) نیز باید لحاظ شود.

۲۰. ترکیبی از داوران از نهادهای مختلف و مرتبط (وزارت ارشاد، کانون پرورش فکری، شورای کتاب کودک، سلام بچه‌ها و لاک پشت پرنده) در قالب یک کمیته کتاب‌ها را بررسی و نظر بدهند.

۲۱. محتوا و ژانر کتاب‌ها مدنظر قرار گیرد.

۲۲. برخی از کتب مانند شازده کوچولو نمی‌تواند در چارچوب طبقه‌بندی قرار گیرد.

۲۳. از واژه طبقه‌بندی در گروه‌های مخاطب شناسی استفاده شود.

۲۴. به مهارت‌های اجتماعی کودکان در سال‌های چهارم و پنجم توجه شود.

۲۵. کتب طنز به تفکیک سن برای کودکان منتشر شود.

۲۶. با توجه به تغییران ویژگی‌های سنی کودکان و نوجوانان گروه‌بندی نیز باید تغییر کند.

۲۷. به جای گروه‌بندی مطلق گروه‌بندی نسبی جایگزین آن شود.

۲۸. ویژگی‌های بومی و دوره‌ای در گروه‌بندی مدنظر قرار گیرد.

۲۹. مخاطب دقیقاً تعریف شود و در سیاست‌گذاری‌های فرهنگی ویژگی‌های او اعمال شود.

۳۰. استفاده از شیوه‌های نوین همچون گروه‌بندی برای ۰-۳ و ۳-۶ سالگی

۳۱. در طبقه‌بندی گروهی نیز برای "جوانان" در نظر گرفته شود.

۳۲. این شیوه دقیق‌تر و جزئی‌تر شود.

گروه‌بندی سنی دقیق‌تر و جزئی‌تر شود.

ارائه پیشنهادها

همچنین با توجه به یافته‌های تحقیق و نتایج مصاحبه، به نظر می‌رسد در انتشار کتب کودکان و نوجوانان اعم از اینکه بر مبنای طبقه‌بندی تدوین گردند یا از شیوه‌های دیگری استفاده شود، باید نکاتی را مدنظر قرار داد. این نکات در نکاتی را به عنوان پیشنهاد و راهکار بیان داشته‌اند که در این بخش به آن‌ها اشاره می‌شود:

الف. پژوهشی

۱. در مورد توانمندی بچه‌ها کار پژوهشی انجام پذیرد.

۲. به شیوه میدانی کتاب‌ها توسط کودکان و نوجوانان مخاطب شناسی شود.

۳. طبقه‌بندی نمونه‌ای از کتب کودکان و نوجوانان میان کانون، کتابخانه ملی، ناشرین مقایسه شود.

۴. کودک به لحاظ قومی مورد مطالعه قرار گیرند.

۵. شناخت کودک به لحاظ اجتماعی مطالعه و بررسی شود.

ب. سیاست‌گذاری

۱. گروه خردسال (قبل از گروه‌های سنی) در نظر گرفته شود.

۲. هر ده سال یک‌بار این شیوه مورد بازنگری قرار گیرد.

۳. سایت‌های جدید و مرتبط با طبقه‌بندی کتب ایجاد شود.

۴. تا زمانی که خانواده به توانایی لازم برای تشخیص نیازهای فرزند خود نرسیده است طبقه‌بندی ادامه پیدا کند.

۵. کتب باید بر اساس علایق بچه‌ها طبقه‌بندی شود. مثلاً کتاب دایناسورها برای بچه‌هایی که به دنبال حیوانات عجیب‌الخلقه هستند.

۶. طبقه‌بندی بازبینی و روزآوری شود.

۷. برای طبقه‌بندی به جای سن، طیف پیشنهاد شود. مثلاً علاقه‌مندان به مطالعه داستان‌های خاص یا مخاطبان نوسواد.

۸. با توجه به کتاب‌هایی که خوانده می‌شود میزان درک بچه‌ها را در هر گروه سنی بررسی کنند و ببیند بچه‌ها چه کتاب‌هایی را دوست دارند و چه کتاب‌هایی را پس می‌زنند.

۹. سیاست‌گذاران و متولیان به دنبال واقعیت‌های عملی باشند نه رویکرد نظریه‌پردازان.

۱۰. توضیحاتی در پشت جلد کتاب ارائه شود که نحوه مطالعه یا شیوه آن مشخص شود.

ج. آموزش

پلووسکی، آنا (۱۳۶۳) بررسی ادبیات کودکان در کشورهای در حال رشد، ترجمه علی شکویی، نشر ناظم.

پورشکوری شارمی، فاطمه؛ احمدرضا موحدی؛ احمد عابدی (۱۳۹۰) تأثیر بازیهای کودکانه سنتی و مدرن بر رشد اجتماعی دانش آموزان دختر اول ابتدایی، رشد و یادگیری حرکتی-ورزشی، بهار و تابستان. حجازی، بنفشه (۱۳۸۷) ادبیات کودک و نوجوان، ویژگیها و جنبه ها، چاپ دهم، تهران، انتشارات روشنگران و مطالعات زنان. دالکی. فیروزه (۱۳۸۴) روانشناسی کودک و نوجوان پیک ادبیات، تهران ذکایی، محمد سعید (۱۳۸۶) فرهنگ مطالعات جوانان، تهران، انتشارات آگاه.

شعاری نژاد (۱۳۶۴) ادبیات کودکان، تهران، اطلاعات.

علی پور، محمد علی (۱۳۷۹) آشنایی با ادبیات کودکان، تهران، تیرگان علی محمدی، سینا (۱۳۹۰) تعریف گروه سنی جدید توسط کانون کودکان و نوجوانان، جام جم، ۲۷ تیر.

قرنل ایبغ، ثریا (۱۳۸۸) ادبیات کودکان و نوجوانان و ترویج خواندن، چاپ ششم، تهران: انتشارات سمت.

میرحسینی، زهره (۱۳۶۶) سیر موضوعی در داستانهای کودکان و نوجوانان ۱۳۶۵-۳۵۷، پایان نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع رسانی، دانشکده علوم تربیتی، دانشگاه تهران.

نظیری، سیما (۱۳۶۸) رشد اجتماعی، تهران، انجمن اولیا مربیان. وینی، میشل (۱۳۷۷) تناثر و مسایل اساسی آن، مترجم سهیلا فتاح، سمت، تهران.

منابع لاتین

Richards LL (2008) Age- Rating Book for Children: Wrong or Right? . Janary Magazine. Wednesday August 20. Available at: <http://januarmagazine.com/2008/08/age-rating-books-for-children-right-or.html>, Accessed in: March 20, 2015.

Association of Senior Children's and Education Librarians, (ASLE). Available at: <http://www.ascel.org.uk>, (Accessed in January 19, 2014)

Chartered Institute of Library & Information Professionals, Available at: <http://www.cilip.org.uk> (Accessed in January 20, 2014)

National Association of Writers in Education (NAWE), Available at: <http://www.nawe.co.uk>, (Accessed in: Janaury 19, 2014)

School Library Association. (SLA), Available at: <http://www.sla.org.uk> (Accessed in Janaury 19, 2014) .

۱. دوره‌های آموزشی برای کتابدار و تربیت آن‌ها برای راهنمایی مخاطبین برگزار شود.

۲. کتاب دارها در مواجهه با کودکان یا نوجوانان و با توجه به شخصیت آن‌ها کتاب را به آن‌ها معرفی نمایند.

۱. کتاب‌فروشان با گفتگو با کودک و خانواده آن‌ها این تقسیم‌بندی را می‌تواند انجام دهد.

۲. والدین از طریق شرکت در برنامه‌های مختلف در جریان این رده‌بندی‌ها قرار گیرند و آموزش ببینند.

د. ساختاری

۳۳. ناشران به طبقه‌بندی نپردازند و آن را به بعد از انتشار موکول کنند. این رتبه‌بندی پس از چاپ از طریق کتابدار، کتاب‌فروش، والدین، منتقدان تعیین شود.

۳۴. تعامل میان مراکز مختلف و مرتبط (شورای کتاب، کانون، انجمن نویسندگان کودک و نوجوان) در مقاطع زمانی مشخص انجام پذیرد.

۳۵. یک گروه کارشناسی قوی شامل افراد متخصص و صاحب‌نظر در حوزه‌های مختلف تعیین شود و این گروه برای تعیین طبقه‌بندی سنی و ویژگی‌های مخاطبین مرجع شود

۳۶. ایجاد هسته‌ای از افراد و متخصصین در کانون از نسل‌های مختلف برای بررسی و تعیین گروه سنی هر کتاب

هماهنگی میان سیاست‌گذاران در طبقه‌بندی سازمان‌های مختلف انجام پذیرد. مثلاً در بعضی سایت‌ها گروه سنی الف را آمادگی و اما درجایی دیگر دوره قبل از دبستان معرفی کرده‌اند.

تقدیر و تشکر

این مقاله مستخرج از طرحی است که با حمایت مالی کانون پرورش کودکان و نوجوانان در سال ۱۳۹۳ انجام شده است. نویسندگان بر خود لازم می‌دانند از آن نهاد محترم مراتب سپاسگزاری خود را اعلام کند.

منابع

منابع فارسی

استعلامی. محمود (۱۳۵۶) بررسی ادبیات امروز ایران، امیرکبیر، تهران. آلیسون جمیز، کریس جنکس، آلن پروت (۱۳۸۳) جامعه شناسی دوران کودکی (نظریه پردازی دوران کودکی)، ترجمه علیرضا کرمانی، علیرضا ابراهیم آبادی، تهران. نشر ثالث.

Surveying the Experts View on the Necessity of Revision in Rating of Children and Adolescents's Books

Tahmineh Shaverdi, (Corresponding author) Associate professor in Sociology Department, Institute of Humanities and Social Studies, Tehran, Iran. shaverdi@acecr.ac.ir

Abstract

Background and Aim: The purpose of this study was to find out the current status of non-academic rankings of children's books and survey the experts view on the revision scheme in the classification of such books.

Method: The qualitative study was employed. The research tool was a questionnaire based on the research objectives. Openended interview data collection method was used based on the topics specified in the questionnaire. Population consisted of writers, critics, translators of children's books who were selected by snowball method.

Results: The results showed that experts in the arena of children's literature were in agreement in four facts: Positive points, negative points, opportunities and threats. They conclude that the use of age rating does not meet the needs of this age group. The use of psychological and educational approaches, regardless of the social aspects of children's development can not be the basis for determining the ranking of books.

Conclusion: The Findings suggest that in spite of the opinions expressed -that are consistent with the belief that there is no age limit for children to use books - however, considerations are taken to use of children's book under certain conditions. In this regard, one can determine the age limit, based on the cultural, social characteristics, and children knowledge, according to the views of the two groups named in the ranking of books.

Keywords: Revision, Children, Adolescents, Book Classification, Ranking, Experts' View